

POSITION

DE USYNLIGE

ANNIKA PORSBORG NIELSEN

Michael Hanekes seneste film *Skjult* stiller den politiske diagnose, de franske antropologer ikke formåede.

Da op imod 200 algeriske demonstranter blev tævet ihjel, skudt eller druknede i Seinen for hænderne af det franske politi den 17. oktober 1961, beskrev den franske filosof Jacques Rancière efterfølgende begivenhederne som „en dobbelt usynlighed“. Først var disse mennesker usynlige inden for den franske nation, og da de blev synlige i form af massedemonstrationer i republikkens midte, mørklagde staten de begivenheder, der fulgte. Tusindvis af ubevæbnede demonstranter gik på gaden den dag på opfordring fra FLN, den algeriske befrielsesfront, og krævede selvstændighed fra den franske kolonimagt. Rancière beskriver, hvordan de franske myndigheder ved hjælp af et *news blackout* atter gjorde det synlige usynligt og gjorde det umuligt for befolkningen at få vished om, hvad der skete den 17. oktober. Antallet af døde blev holdt skjult, og selve hændelsen er ikke blevet anerkendt fra officielt hold før 1999.

I dag, over 40 år efter de algeriske demonstrationer, har Frankrig stadig billederne af gadekampe og massearrestationer i frisk erindring. Optøjerne i en række franske forstæder i november 2005 havde afgjort en anden karakter end demonstrationerne i 1961, men ikke desto mindre repræsenterer de stadig en kamp for synlighed. Dette tema ligger som en mudret understrøm i debatten om fransk national identitet, lighed og kulturel pluralisme, og synlighed er præcis, hvad den østrigske instruktør Michael Hanekes seneste film *Skjult* handler om. Immigrantens smertefulde usynlighed i den franske stat og de afsondrede liv, der leves. Filmen vender vi tilbage til om lidt. Lad os først se på begivenhederne i efteråret 2005 og på, hvordan det kan være, at Hanekes film, om end indirekte, kan give os en mere ærlig og rammende indsigt i, hvad optøjerne betyder, end eksempelvis de franske samfundsforskere har formået.

Både under og umiddelbart efter urolighederne i forstæderne glimrede de franske antropologer og sociologer ved deres fravær i avisspalterne, i tv-programmerne og i debatten som helhed. Scenen var overladt til politikere, historikere, religiøse ledere og politiske eksperter, og det skortede ikke på analyser, forklaringer, forståelse og fordømmelse. Fra alle, kort sagt, på nær dem, man nok kunne have forventet ville give deres besyv med, nemlig de samfundsvidenskabelige forskere. Skal man tro de antropologer, som efterfølgende har kommenteret på, hvorfor deres fagfæller samlet set forblev tavse i november 2005, så skyldes det først og fremmest den simple grund, at der mangler forskning inden for de områder, som kunne bidrage til en nuanceret fortolkning af optøjerne: områder, såsom den sociale og racemæssige segregering i storbyernes randområder, kolonitidens spor på nutidens franske samfund og ikke mindst den unge generation, som er splittet mellem lokale, etniske og religiøse loyaliteter. Der har inden for den franske antropologi ikke været tradition for at studere hjemlige forhold, de foretrukne forskningsobjekter har enten befundet sig i verden uden for Europa, eller hvis der har været tale om feltstudier i Frankrig, har disse ofte haft et folkløstisk præg med fokus på det regionale, det landlige og det traditionelle. Altså ikke det Frankrig, som befinder sig ude i de urbane forstæder, de berygtede *banlieues*, hvor arbejdsløshed, høj kriminalitet og manglende social og geografisk mobilitet tegner den sociale virkelighed.

Ifølge den franske antropolog Didier Fassin findes der dog yderligere en forklaring på samfundsforskernes manglende fokus på det multikulturelle Frankrig, en forklaring, som snarere har at gøre med en ideologisk *bias* hos forskerne end med disciplinære traditioner. Fassin argumenterede for nylig i tidsskriftet *Anthropology Today* for, at de franske republikanske idealer om universalisme og sekularisme ideologisk set har formet det akademiske miljø i en sådan grad, at der hos franske antropologer kan spores en mærkbar modvilje mod at anerkende, at racemæssig og religiøs diskrimination overhovedet finder sted. Fassins argument bakkes op af en anden antropolog, Laurent Bazin, der i samme tidsskrift påpeger, at samfundsforskerne er fanget i det franske samfunds skizofrene selvbillede, hvori idealet om „lighed for alle“ eksisterer side om side med udbredt diskrimination. Frankrigs forhold til dets kulturelle og etniske minoriteter er bundet op på en særlig forståelse af nationen, og det er denne forståelse, som gør, at det franske tilfælde er anderledes end eksempelvis Storbritannien, Tyskland og Holland. Ideen om Republikken udgør den særlige akse, hvorom fransk politisk liv drejer sig. Den franske stat baserer sig på det republikanske ideal, hvor rettigheder udelukkende kan forstås som universelle, og hvor den nationale identitet derfor nødvendigvis må udstrække sig til at gælde alle borgere. Det er en udfoldelse af princippet om *jus solis*, hvor medlemskab gives til dem, som befinder sig eller

fødes på fransk jord, modsat ideen om *jus sanguis*, hvor den nationale identitet følger et – om end forestillet – blodsfællesskab. Det er politisk statsborgerskab over for etnokulturel arv.

Ideen om medlemskab på baggrund af bosættelse i et land er naturligvis per definition mere inkluderende end princippet om etnisk tilhørsforhold. Blodsbånd er den mest udemokratiske af alle identitetsmarkører, da den ikke kan tilegnes, kun arves. Ud fra den tanke burde den franske model være den mest inkluderende af alle, en nation, inden for hvilken der kun findes ét fælles begreb om borgeren, og hvor man per definition er fuldgyldigt medlem i det øjeblik, man tilslutter sig demokratiets principper og spilleregler. Begivenhederne i de franske forstæder er imidlertid et symptom på, at det ikke er sådan, den politiske virkelighed ser ud: frustrerede unge, der raserede butikker og satte ild til biler, vel at mærke uden at stille specifikke krav. De unge bar ingen bannere med politiske slagord, de rasede ikke mod en ny forhadet lovgivning, og de fremsatte ingen håndgribelige krav. Deres protest var ikke en manifestation af deres plads i samfundet, men et raseri over ikke at have nogen.

Meget taler for, at Fassin og Bazin har ret, når de hævder, at idealet om den forskelsblinde lighed og de universelle rettigheder er og bliver Frankrigs hellige ko og dét i en sådan grad, at samfundsvidenskaben har fået berøringsangst over for den diskrimination og stigmatisering, som ikke desto mindre finder sted. Og det er ikke blot inden for samfundsvidenskaben, at den er gal. Politikerne taler ikke om diskriminationen, de fortsætter tværtimod den principielle, men efterhånden noget abstrakte, insisteren på den ubrydelige grundlæggende lighed mellem den franske nations borgere og afviser alle tiltag til bekæmpelse af den ulige tilgang til arbejds- og boligmarkedet i form af forslag om indførelse af positiv særbehandling. Borgerrettigheder hverken kan eller må differentieres. At stille spørgsmålstejn ved „den republikanske model“ ville sandsynligvis betyde politisk selvmord for medlemmer af regeringen og for politikere generelt. Republikken som ide kan der ikke pilles ved, og heller ikke de franske akademikere bidrager til at punktere den myte om lighed, der ikke afspejler, og måske aldrig har afspejlet, virkeligheden i det multikulturelle Frankrig.

Og det er her Hanekes film *Skjult* gør sig bemærket, fordi den med sin hudfletning af den franske selvforståelse viser, hvordan tabuiseringen af racisme og diskrimination har skabt langt mere afstand og stigmatisering end lighed og solidaritet. Filmen stiller en skarp social og politisk diagnose af Frankrig, og selv om den er færdiggjort i starten af 2005, inden urolighederne fandt sted, giver filmen os paradoksalt nok mulighed for at komme nærmere en forståelse af, hvordan det kunne gå så galt, som det gjorde. Filmen er en vægtig insisteren på en diskussion af netop de spørgsmål, som altså både franske politikere og samfundsforskere

til stadighed vender ryggen. Mens filmen af gode grunde ikke kommenterer på optøjerne i november, spiller drabene på de algeriske demonstranter i oktober 1961 til gengæld en central og samtidig obskur rolle i filmen, ligesom de til stadighed gør det i den franske kollektive bevidsthed. Historien tager sin begyndelse, da den parisiske middelklassefamilie Laurent får deres veltempererede, akademiske idyl ødelagt af en ukendt person, som sender dem mystiske tegninger og videobånd med timelange overvågninger af deres hus. Herfra hvirvles hovedpersonerne ind i en jagt efter sandhed, eller i det mindste en søgen efter vished og opklaring hos dem, som pludselig må se sig forfulgt, overvåget.

Den franske familiefar, Georges, opdager snart, at videobåndene har forbindelse til hans algeriske barndomsven Majid. Majids forældre arbejdede i huset hos Georges' familie, men forsvandt under de algeriske frihedsdemonstrationer i '61. Tynget af en blanding af skyld og ansvar tog Georges' forældre dengang den efterladte dreng til sig, men deres egen søn fik ved hjælp af intriger og løgne manipuleret forældrene til at sende Majid på børnehjem. Georges' kone og barn kender intet til denne forhistorie, da de to mænds liv igen flettes sammen 40 år senere.

Da de mystiske videobånd fører Georges ansigt til ansigt med Majid, kan han først ikke kende barndomsvennen, men da sammenhængen går op for ham, er han overbevist om, at chikanen af ham og hans familie er en raffineret hævn for vennens tabte barndom. Thrillerplottet skal ikke afdækkes i detaljer her, og det interessante er netop, at uanset hvordan man tolker spørgsmålene om skyld, ansvar og hævn i de to mænds personlige historier, er deres fortællinger uløseligt forbundet til større politiske og sociale konflikter, på en måde som gør dem ude af stand til at nærme sig hinanden, og som sætter spørgsmålet om synlighed på spidsen.

Først er der de fysiske barrierer: Et af de videobånd, familien Laurent modtager, viser indgangsdøren til en lejlighed i et boligkompleks i en parisisk forstad. Selvom den kummerlige banlieue blot ligger en kort køretur væk, er den milevidt fra familien Laurents nydelige verden, hvor al den beige harmoni kun brydes af hidsige tv-billeder fra Nasiriyah, Vestbredden og Pakistan. Kriser, som kan analyseres og kommenteres på behagelig afstand. Georges bevæger sig således på ukendt territorium, da han pludselig befinder sig i et helt andet Paris, som han aldrig før har haft nogen grund til at besøge.

Da mændene endelig står ansigt til ansigt, er der andre barrierer på spil. Majid søger at få svar på spørgsmål fra fortiden, og Georges afviser og reagerer ved skiftevis at true ham og tilbyde ham penge for at holde sig væk. Da de to mænd kort tid efter atter konfronteres, er det, da familien Laurents søn pludselig ikke kommer hjem en aften. Georges pudser politiet på Majid, og denne når at blive anholdt og smidt i fængsel for kidnapning, før familien Laurent opdager, at deres

søn er i god behold og blot havde glemt at give besked om en overnatning hos en kammerat. Igen ligger spørgsmålet om samfundets diskrimination og stigmatisering som en ubehagelig understrøm i de to mænds konfrontationer. Georges og hans kone Anne tilhører præcis den klasse af liberale intellektuelle franskmænd med de rigtige meninger, som i virkelighedens verden kritiserede 60'ernes franske regering for dens brutale fremfærd over for de algeriske demonstranter, og som i dag også vil være de første til at tale for demokrati og fælles franske rettigheder. Derfor er Hanekes portræt af middelklassens angst så rammende, fordi de smukke idealer ikke betyder meget, da familien Laurent selv bliver konfronteret med De Andre. Og fordi de to hovedpersoner vitterligt lever i to forskellige versioner af det franske samfund, med en afgrund mellem sig, som får de politiske idealer om universelt fransk medborgerskab til at klinge hult. Til det sidste insisterer Georges på at skjule hemmeligheden fra barndommen og forsøger med vold og magt at opretholde den afstand, der er mellem hans og Majids verdener. Filmen kulminerer, da Majid fuldt bevidst tager sit eget liv for øjnene af Georges, og således på mest uigenkaldelige vis tiltvinger sig synlighed. Det temmelig chokerende klimaks understreger igen, at det er behovet for at blive set, der løber som en rød tråd igennem filmen.

Den heftige cocktail af postkolonial skyld og social paranoia, som Haneke serverer, er foruroligende, men det, som filmen kan fortælle os, rækker langt videre end thrillerplottet. Når filmen har bundfældet sig, opdager man, at der ikke findes nogen forløsning, og at fortællingen lige så meget udfolder en forurettet vrede, fortvivlelse og en skyld, som ikke kan placeres nogetsteds. Netop deri ligger filmens bredere relevans, den fortæller vedkommende og smerteligt om forholdet mellem politik, national identitet og multikulturalitet i Frankrig i dag. Og om synlighed som politisk eksistensgrundlag. Paradoksalt nok kan det desperate ønske om at komme til syne, som både kom til udtryk i demonstrationerne i '61 og i forrige efterårs uroligheder, netop ses som et resultat af den franske insisteren på enhed og universalisme: Fordi der kun findes én formel for medborgerskab i den franske stat, findes der heller ikke nogen mulighed for at begrebsliggøre forskellighed. Dette har vist sig konkret at være tilfældet i bandlysningen af muslimske tørklæder i de franske skoler og i den generelle afvisning af religiøse symboler i det offentlige rum. Multikulturalismen som tankesæt er forvist til fordel for et ideal om frihed gennem lighed. Denne forskelsblinde lighed er dog lige så lidt en realitet i Frankrig som i resten af Europa, og racisme og antisemitisme er i høj grad en del af den politiske virkelighed. Den oplevelse af marginalisering, der er virkelighed for mange franske borgere – og ikke mindst for mange af de unge i forstædernes betændte miljøer – stemmer ikke overens med idealet om universelt medborgerskab. Vi er alle franske, men nogle er mere franske end andre.

Resultatet bliver en afmagt, den afmagt, som udspiller sig i Hanekes film, og som ligeledes er en nøgle til at forstå de franske optøjer, om end de unges voldelige handlinger hverken er acceptable eller lader sig undskylde. Ligesom det er tilfældet i Hanekes fortælling, var det en kamp for synlighed som eksistensgrundlag, der udspillede sig i forstæderne det efterår. Ligesom filmens Majid protesterede de unge imod deres plads i en parallel verden, en afsondret del af Frankrig, som efter alle tænkelige målestokke *bliver* forstået og behandlet anderledes til trods for myten om den udelelige franske republik. Den politiske teoretiker Stéphane Dufoix har i et essay beskrevet optøjerne som en kamp om territorier. Optøjerne kunne dårligt kaldes en revolte, en revolution eller blot en organiseret bevægelse, eftersom de unge ikke stillede krav eller formulerede konkrete protester. Pointen er netop, at de ikke blot protesterede imod samfundets marginalisering, men at de ved deres voldelige aktioner underkendte den gældende samfundsorden. Ved at overtage kontrollen med deres lokale områder demonstrerede de, at deres steder „falder uden for“ det franske samfund – har man ikke nogen stemme eller plads i det offentlige rum, indtager man i stedet offentlige territorier. Den hovedløse vold og aggression kan aldrig være vejen frem, men en reel politisk, social og kulturel anerkendelse af Frankrigs etniske, kulturelle og religiøse minoriteter er det måske.